

VLADIMIRA TARTAGLIA-KELEMEN

IZLOŽBA 1874. U NARODNOM DOMU

(Prilog proučavanju prvih umjetničkih izložaba u Hrvatskoj)

U sklopu problema pri proučavanju umjetnosti XIX stoljeća u Hrvatskoj izložbena djelatnost nameće se kao važan učesnik u razvoju likovne kulture tog vremena kod nas. Novi naučni rezultati uz pionirski rad akademika prof. Lj. Babića ispunili su XIX stoljeće obilnom i raznolikom slikarskom djelatnošću. Prvih 50 godina umjetnost živi i stvara pod okriljem crkve, feudalaca i bogatih građana. U tom ambijentu nastaju najčešće portreti i oltarne pale, koji nose u svojim oblicima zakašnjele, za provinciju karakteristične, stilske koncepte zemalja koje nas okružuju i iz kojih često putujući umjetnici dolaze na naša područja. Barok, klasicizam, romantizam i historicizam saživljavaju se decenijima. Slikar je lutalica u potrazi za narudžbama, i današnji ga historičar teško prati putovima pokrivenim događajima čitavog stoljeća.

Ovako neorganizirano stanje, karakteristično za prvu polovinu XIX stoljeća, počinje se mijenjati 70-tih godina, što je svakako u vezi s općim događajima povezanim s Nagodbom iz 1868. Ekonomsko jačanje i postojanost nacionalne svijesti postaju temeljem svojevrsnog društvenog i socijalnog napretka, što uvjetuje promjene i na polju kulture i umjetnosti. Ivan Mažuranić postaje banom 1873. godine. »Njegovo banovanje donijet će svakoj grani autonomne hrvatske uprave važnih i korisnih reformi, tako da je on položio zdravu osnovu modernom, hrvatskom upravnom životu.«¹ To vrijeme znatnih zakonskih novosti u upravnom životu Hrvatske i isto toliko važnih kulturnih manifestacija za banovanja Ivana

¹ Šišić-Sidak: Pregled povijesti hrvatskog naroda, str. 453.

Mažuranića zahtijeva jednom posebnu obradu. Ovog puta zastat ćemo na otvaranju hrvatskog sveučilišta i proslavama organiziranim u čast te svečanosti. Uz priredbe svih vrsta pripremljena je i otvorena u stvari prva prava umjetnička izložba u Zagrebu.

I

Izložba² je bila otvorena 19. 10. 1874. u velikoj dvorani Jugoslavenske akademije, u zgradi Narodnog doma, Opatička 18. Ovo tradicionalno mjesto gdje su od vremena iliraca zamišljene i ostvarene mnoge rodoljubive i napredne ideje postaje godine 1869³ svojinom Jugoslavenske akademije. U prostorijama prvog kata bila je smještena ova izložba. Sudjelovalo je devet slikara s 21 slikom. To su bili: Kršnjavi Isidor, Marodić Aksentije, Mašić Nikola, Mosè Albert, Quiquerez Ferdinand, Salghetti-Drioli Franjo, Šubic Janez i stranci Canzio i Consoni Nicolo.

Isidor Kršnjavi (1845–1927) poslao je iz Rima, gdje se nalazio na studijama, četiri slike. Bile su to »Mrtva priroda s južnim voćem« i »Mrtva priroda s povrćem« te manje studije »Šumski predio s gljivama« i »Dvije mrtve ptice«.

Mrtve prirode s voćem i povrćem trebale su s trećom (koju nije dovršio ni poslao) predstavljati »garnituru za blagovalište«.⁴ Kršnjavi ih je radio za vrijeme školovanja kod Wilhelma Dietza, ljeti 1872. u Münchenu.⁵ U jesen iste godine bile su s velikim uspjehom izložene u bečkom Künstlerhausu.⁶ Kršnjavi zatim nosi svoje prve slike u Italiju i tako one stižu iz Rima na zagrebačku izložbu 1874. godine.⁷ Zahvaljujući Kršnjavijevim zapisima, znamo da ih je ponovo izložio 1875. godine u Rimu, gdje je opet, usprkos pohvalnoj kritici u »Il Diritto«,⁸ nisu bile otkupljene. Kršnjavi ih napokon prodaje nekome u Beč. Osim po opisu Kršnjavijevih suvremenika⁹ poznajemo danas ove prve mrtve prirode u hrvatskom

² Podaci o izložbi nalaze se u ovim člancima: »Prijateljem umjetnosti«, Obzor, g. IV, br. 246. od 28. 10. 1874, str. 4. – »Nješto o slikah izloženih u Narodnom domu«, Obzor, g. IV, br. 244. od 26. 10. 1874, str. 3. – »Slike u Narodnom domu«, Obzor, g. IV, br. 250. od 2. 11. 1874, str. 3. – »U dvorani akademičkoj«, Obzor, g. IV, br. 280. od 7. 12. 1874, str. 3. – M(razović Ladislav) »Slike u Narodno domu I«, Obzor, g. IV, br. 287. od 16. 12. 1874, str. 1–2. – M(razović Ladislav) »Slike u Narodnom domu II«, Obzor, g. IV, br. 289. od 18. 12. 1874, str. 1–2. – M(razović Ladislav) »Slike u Narodnom domu III«, Obzor, g. IV, br. 296. od 29. 12. 1874, str. 1–2.

³ Ljetopis JAZU, 1867–1877, str. 12.

⁴ Obzor, g. IV, br. 244. od 26. 10. 1874, str. 3. (Nješto o slikah izloženih u Narodnom domu).

⁵ Kršnjavi Isidor: Autobiografija, Vijenac, 1. 3. 1927, str. 112–117.

⁶ Pismo dr A. Lobmayera s prijepisom kritike »Deutsche Zeitung« od 27. 9. 1872. – Pohranjeno u Arhivu JAZU.

⁷ Narodne novine, g. XL, br. 237. od 17. 10. 1874, str. 3.

⁸ Pohrana B. H.

⁹ Obzor, g. IV, br. 244. od 26. 10. 1874, str. 3.

slikarstvu i s nadenih fotografija.⁹ To su vertikalno izdužena dva vijenca bujno spletenog povrća i voća između lišća kukuruza i stabljika pšenice. Jedan vijenac s otvorenom dinjom i šljukom na kraju, obješen o ovnujske rogove, skriva u svom obilju okrugle oblike tikvice za vodu. U drugom snopu, pandanu prvog, pretežno je povrće duguljastog oblika, luk i šparga, a povezan je na gornjem kraju širokom vrpcom. Taj motiv koji je Kršnjavi donio sa svog minhenskog školovanja bio je za umjetnički ukus zagrebačke publike preuranjen. Nitko, pa ni biskup Strossmayer, nije nastojao da slike ostanu u Zagrebu. Štaviše, Strossmayer, svjedok Kršnjavijeva »materijalnog neuspjeha«,¹⁰ počinje ga posredstvom i na nagovor Lacka Mrazovića¹¹ savjetovati da napusti slikarstvo i preuzme katedru za povijest umjetnosti.¹² I stvarno, već 1877. godine Kršnjavi prekida sa slikarstvom i zapisuje: »Ne bi me apsolutno moglo bilo zadovoljiti, da sam postao i najglasovitiji slikar dinja, kukuruza i mrtvih zečeva, ma da je istina što je »Diritto« o mojim slikama, „mrtvim prirodama“ pisao bio.«¹³

Uz Kršnjavog javio se na izložbi Nikola Mašić (1852–1902). To je njegov slikarski debi. Prve Mašićeve uljene slike pred očima su zagrebačke publike.

»Stara zemljana peč« ulje/karton, vel. 0.260 × 0.180 mm, sign. d. d. u. Nik. Mašić 74, vlasnik Moderna gal. JAZU. To je mali žanr-motiv s košaricom raštrkanih grančica u prvom planu i kvadratičnom peći nad kojom visi rublje u pozadini. Slikano tamno, tonski, meko.

»Cvijeće i stare knjige«, ulje/platno, vel. 0.250 × 0.190 mm, sign. Nik. M. 1874, vl. S. Kalember, Zagreb. To je vaza s kitom sitnog cvijeća, a ispred nje položene su dvije sive knjige, od kojih jedna, otvorena, pokazuje mali muški portret.

Ladislav Mrazović, pisac prikaza »Slike u Narodnom domu«,¹⁴ kao da ne poznaje Mašićev dotadanji život, jer ga zamjenjuje s bratom Aleksandrom, studentom medicine, i čudi se njegovoj kasnoj odluci da se bavi slikarstvom. Isto tako ne vjeruje da će »dvie male sličice kojima je želio dokazati da ima slikarskog talenta« donijeti autoru zemaljsku stipendiju, koju tih godina primaju Kršnjavi i Quiquerez. U stvari, Nikola Mašić u to vrijeme već ima neko umjetničko školovanje. On je od maja 1872. godine upisan u Akademiji likovnih umjetnosti u Beču, a od studenog iste godine student je Minhenske akademije.¹⁵ Prekida na kraće vrijeme studij zbog bolesti i u tom intervalu slika svoje prve uljene slike, na kojima

⁹ Pohrana B. H.

¹⁰ O. c., bilješka 5.

¹¹ Kršnjavi I.: Povijest gradnje akademske palače. – Savremenik, 1917, str. 166.

¹² Korespondencija Rački-Strossmayer, knj. I, str. 333.

¹³ Kršnjavi I.: Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba. – Kolo, knj. I, 1905, str. 227.

¹⁴ Obzor, g. IV, br. 296. od 29. 12. 1874, str. 1–2.

¹⁵ Peić M.: Mašić, str. 9.

se vidi utjecaj Leiblova kruga.¹⁶ Godine 1875. budući slavljeni hrvatski žanr-slikar Mašić ipak je sa stipendijom krajiškog zapovjedništva mogao nastaviti studije u Münchenu.¹⁷

Od Aksentija Marodića (1838–1909), vojvođanskog slikara, bio je izložen »Dječak s krznenom kapom«, vel. 0.515 × 0.397 mm, sign. d. d. u. Marod. 1868, 10/3, tada vlasništvo Lacka Mrazovića.¹⁸ Portret je raden nakon završetka Marodićeva školovanja na Bečkoj akademiji.¹⁹ Slika pokazuje dječaka sa šubarom i šalom koji ovija lice rumeno od zime i više odaje karakter žanr-scene negoli portreta. Utonuo je u maslinaste tonove s toplim akcentima crvenog i zlaćanog. Tipična bečka škola poprma ovdje neke osobine venecijanskog kolorizma, što se poklapa s Marodićevim duljim boravcima u tom kraju.

Varaždinač Albert Mosè (1835–1903), koji se upravo tih mjeseci iz Beča došao u Zagreb,²⁰ sudjeluje na izložbi s tri slike. Dvije od njih, studija za portret gđice Korač i »Dvije prijateljice«, dosada još nisu nađene. Treća, portret Cecilije Frank, supruge dra Josipa Franka, nalazi se danas u muzeju grada Zagreba, vel. 0.800 × 0.640 mm, sign. uz lijevi rub, u sredini, Mosè 871. Portret u ovalu prikazuje poprsje žene srednjih godina, u tamnoj haljini, bujne crne kose. Jedini je akcenat bijeli ovratnik prikopčan brošem. Tamna pozadina. Pažnja slikara koncentrirana je na obradu lica i izraza na njemu, pa ne zastranjuje popratnim efektima od portretne šablone.

L. Mrazović u »Obzoru«, 29. 12. 1874. godine, piše o Mosèu ovo: »Sa tri portreta nalazimo zastupana G. Mosea, rodnom Varaždinača. On je svršio akademiju u Beču, te si je prisvojio mlaki način bečkih akademičara. Njegovi portreti izrađeni su najvećom skrupuloznošću do najzadnjeg detalja – izgladeni su kao porculan – kao lik od voska.«

Ferdinand Quiquerez (1845–1893) izložio je šest svojih slika, uz veliko platno »Dolazak Hrvata na more«, koje od 1873. godine visi u Narodnom domu.²¹ Kako kritičar »Obzora« navodi, izložene slike su »samo manje radnje t. j. tri kopije i tri studije«. Od njih je najranija, iz 1873. godine, kopija »Otmica Europe« po Veroneseu, iz dvorane Anticollegio u duždevoj palači. Sliku je s te izložbe otkupio trgovac Gašpari u Pakracu.²² Ostale slike nastale su u vremenu Quiquerezova boravka u Rimu, znači u razmaku od jeseni 1873. do jeseni 1874. godine.²³ To su bile: kopija »Madone« po Van Dycku iz akademije San Luca u Rimu i »Stari holandski vojnik« po Mytensu. Tri slijedeće slike, originalni radovi Quiquerezovi, u vrijeme izlaganja svojina su njegova prijatelja Dušana Kotura. Gdje se sada nalaze, nije poznato. Sam Quiquerez nije bio saglasan s na-

¹⁶ O. c., bilješka 15.

¹⁷ Obzor, g. IV, br. 162. od 18. 7. 1876, str. 3.

¹⁸ Danas u obitelji Katičić.

¹⁹ Petrović-Kašanin: Srpska umetnost u Vojvodini, str. 110.

²⁰ Obzor, g. IV, br. 296. od 29. 12. 1874, str. 1–2.

²¹ Obzor, g. IV, br. 287. od 16. 12. 1874, str. 1–2.

²² O. c., bilješka 21.

²³ A. K. Cvijić: Ferdo Quiquerez, Hrvatsko kolo, knj. XII, 1931, str. 123.

mjerom da budu izložene,²⁴ znajući da se od njega očekuju patriotski nadahnute historijske ilustracije. Ovo su, međutim, dva mala pejzaža i jedna žanr-scena. Pisac članka u »Obzoru«²⁵ brani Quiquereza od eventualne kritike, govoreći kako su ove slike »tek malenkosti i plod dokonih časova i pokazuju nam samo tehničku vještinu, koju je g. Kikerec postigao«. Donosimo njihov opis: »Jedan je pogled sa terase Monte Pincia na Rini, i napose na Vatikan. Perspektiva ograde i drvoreda, vedro veselo sunce talijansko i drastične, kompaktne sjene, koje ono čini na bijelom pjesku šetališta. – Druga sličica jest pogled na ponosnu kupolu sv. Petra kroz jedan vinjagom obrašteni luk palatinskih razvalina. – Treća i jamačno najbolja, jest studija »Rimski besposlica«. Kraj obijenog ugla stare kućerine sjedi otrčanac, prekrstio noge i ruke i spustio glavu med ramena. Pred njim je nešto malo povrtelja koje nudi na prodaju. Ono malo zarasla obraza te omašne od nerada crvenjele ruke, taj izlizani baršunski kaput, pak taj zvonasti prošupljeni šešir i te čizme bez podplata, kojim proviruju prsti napolje – sve je to izvršno izveo g. Kikerec i svako će na prvi mah upoznati ovu poznatu sto puta viđenu figuru iz ulica rimskih.«

Franjo Salghetti-Drioli (1811–1877) predstavio je svoju umjetnost slikom »Jugoslavija«, vel. 4.733 × 3.042 mm, danas u zadarskoj galeriji, naručenom od biskupa Strossmayera za Jugoslavensku akademiju. Kao Akademijino vlasništvo slika se od rujna 1873. nalazila na tom mjestu. O njoj piše u »Obzoru«: »Najveća tj. najomašnija od svih ovdje izloženih slika jest poznata Salghettijeva „Jugoslavija“. G. Salghetti u Zadru jest uz fabrikanta izvrsna maraskina ujedno fabrikant manje izvrsnih slika i mimogred autonomaš od uljene boje. Ta posljedna okolnost ipak ga ne smeta da pravi slike odišuće velikim hrvatskim patriotizmom uz naručbu za dobar novac.«²⁶ Međutim, Strossmayer, u skladu sa svojim akademskim i historicističkim stajalištem, spominje više puta »Jugoslaviju« kao uspjelu,²⁷ gledajući je više kao ilustraciju ideje nego kao likovnu realizaciju.

S oltarnom slikom »Sv. tri kralja« sudjeluje na izložbi slovenski crkveni slikar Janez Šubic (1850–1889). »Sv. tri kralja« bila su naručena za crkvu sv. Nikole u Jasenovcu i danas se tamo nalaze.²⁸ Šubic radi ovu palu u Veneciji, još za vrijeme školovanja kod prof. Molmetija na akademiji. Tako »Sv. tri kralja« idu u red njegovih najranijih radova. Shema slike je strogo renesansna, crtež tačan i jasan, uz bogatu obojenost u načinu kasnog venecijanskog slikarstva. Šubic je želio da postane poznat i prihvaćen crkveni slikar u Hrvatskoj, pa je sliku radio s mnogo pažljivosti i prethodnih studija.²⁹

²⁴ Prema izjavi prof. Z. Šenoe.

²⁵ Ladislav Mrazović.

²⁶ Obzor, g. IV, br. 296. od 29. 12. 1874, str. 1–2.

²⁷ Korespondencija Rački–Strossmayer.

²⁸ Mesesnel: Janez Šubic, str. 50.

²⁹ O. c., bilješka 28.

Strani izlagači bili su Canzio (Dario³⁰) i Consoni Nicolo. Consoni (1814–1884) je bio umjetnički savjetnik biskupovih kupovina i po prvom, neostvarenom planu Strossmayerovu trebao je čak oslikati đakovačku katedralu.³¹ Izloženi karton »Petar i Pavao među apostolima« nalazi se danas u Dijecezanskom muzeju u Zagrebu. Djelo je potaklo Lacka Mrazovića da napiše u »Obzoru« ove retke: »O kartonu se može reći da je remekdjelo risarske vještine, prem ni u čemu u kompoziciji i u karakteristici nepokazuje izvornosti niti vanredna duha, – sve su to stari znanci – ti apostoli koji su baš onako bradati i baš se onako čude kao što je propisao sveti Rafael, neke vrsti slikarski »Galantuomo«. Nemislimo da će slavni naš mecena ovu sliku dati izvesti u ulju, jer bi time izgubila i ono malo dobra što na njoj ima.«³²

Od Canzija je bio izložen »Portret grofa Artura Nugenta«, vel. 0.118 × 088 mm, sign. d. d. u. Canzio 1872, vl. Povijesni muzej Hrvatske. Profil ovog slikara, kojeg je autorstvo izložene slike, prema odlomku u »Obzoru«, nesigurno, još je zagonetka. Donosimo citat: »Iz zavoda g. Canzia bijaše izložena portretna slika grofa Nugenta. Sliku ovu dao je izraditi Canzio po nekom vještom slikaru u Italiji i pod svoje prodavati. Starac je predstavljen u naravnoj veličini u sjajnom ornatu viteza Zlatnog runa. Toli obraz i ruke, koli bogati ornat izveden je vještim kistom – koji nije ni nalik onim mazalom, kojim je g. Canzio obasuo Zagreb!« S Canziom se završava pregled imena umjetnika i njihovih radova prisutnih na izložbi 1874 godine. Kako je došlo do te izložbe?

II

Nova hrvatska umjetnička generacija nalazila se tada na školovanju. Ferdinand Quiquerez radi od jeseni 1872. u klasi prof. Molmetija na Venecijanskoj akademiji.³³ U isto vrijeme druži se s Quiquerezom i školuje u Veneciji Slovenac Janez Šubic.³⁴ To je i razdoblje samostalnih studija Ise Kršnjavi i Aksentija Marodića po venecijanskim zbirkama.³⁵ Iduće godine Kršnjavi, Quiquerez i Marodić odlaze u Rim. U to su društvo u zimj 1873. godine stigli Dušan Kotur,³⁶ Rikard Jorgovanić³⁷ i Lacko

³⁰ Portret muškarca od slikara Canzija Darija nalazi se u muzeju u Karlovcu.

³¹ Schneider dr Artur: Strossmayer i religiozno slikarstvo njemačkih nazarenaca, str. 5.

³² Obzor, g. IV, br. 296. od 29. 12. 1874, str. 1–2.

³³ O. e., bilješka 23.

³⁴ O. e., bilješka 28, str. 37.

³⁵ Kršnjavi I.: Iz mojih zapisaka, Kolo, 1905, str. 221. i Stanojević: Enciklopedija, str. 806.

³⁶ Kotur Dušan, hrvatski rodoljub i mecena. Student prava i suradnik »Vijenca«. Putovao u nekoliko navrata Italijom s namjerom da »vremenom napiše djelo o renaissansi u Hrvatskoj i Dalmaciji«. 1876. napisao u »Vijencu« prikaz o Michelangelu. Umro 1878. godine. Bibl.: Vijenac, br. 16. od 20. 4. 1878, str. 263. i R. Jorgovanić: Dušan Kotur – životopisne crtiče, Feljtoni II, 1943.

³⁷ Benešić J.: Rikard Jorgovanić – život i djela. Ukupna djela, 1943, sv. I.

Mrazović.³⁸ Oni obilaze rimske muzeje³⁹ i prijateljuju s mladim slikarima.⁴⁰ Brinu se kao suradnici »Vijenca« za umjetničke ilustracije i tako dolaze u vezu s dubrovačkim bakrorescem Petrom Mančunom.⁴¹ Mrazović se najviše kreće među hrvatskim umjetnicima.⁴² Međutim, podaci koji se odnose na boravak ove trojice u Rimu ne spominju izričito da je bilo govora o izložbi. Tada se razmišljalo o dalekosežnijem i za opće umjetničke prilike dubljem i zamašnijem programu. Citiramo Kršnjavog: »One zime kad su Lacko Mrazović, Jorgovanić i Dušan Kotur boravili u Rimu, družio sam se s njima, te smo zalazili k biskupu. On je prihvatio ideje Lacka Mrazovića, da bi mene trebalo pozvati na hrvatsko sveučilište u Zagrebu za profesora povjesti umjetnosti, pače ta mu se je ideja tako svidjela, te je odlučio svoju galeriju, još za života poslati u Zagreb, a moja bi zadaća bila prenijeti je, namjestiti i predavanjima je popularizirati.«⁴³ Tome se pridružuju i druge njihove namjere. I. jula 1874. piše L. Mrazović Kršnjavom u Rim: »Prva bi nam briga bila da gradimo galeriju za zbirku Strossmayerovu. To bi onda bila matica oko koje bi se prikupljali ljudi koji imaju smisla i koji će ga još više imati. To opet zapinje o novcu, no mislim da ćemo nakon izložbe zimus s uspjehom učiniti proglas da se kupe novci.«⁴⁴ A zatim će još jednom ponoviti već fiksiranu izložbu i cijeli program uz nju vezan u pismu Augustu Šenoji iz Rogatca 13. 7. 1874. To pismo zbog njegove dokumentarne važnosti donosimo u cjelini.⁴⁵ Pismo sažeto iznosi zaključke Mrazovićevih razgovora sa Strossmayerom, koji u stvari rezimiraju čitavu njihovu aktivnost te godine u smjeru osnivanja prvih nacionalnih kulturnih ustanova i podizanja umjetnosti uopće. Po njihovu mišljenju izložba treba da označi početak plodnog razdoblja u kojem će se sagraditi galerija, namjestiti Iso Kršnjavi na katedri za povijest umjetnosti i osnovati umjetničko društvo. Uz tu djelatnost, koja se vrši u krugu nekolicine intelektualaca zabrinutih za sudbinu hrvatske umjetnosti, u isto se vrijeme javlja u »Vijencu« i

³⁸ Mrazović Ladislav, pravnik. Uz oca Matiju Mrazovića zarana u prijateljstvu s J. J. Strossmayerom. Za vrijeme studija u Beču 1868. godine započinje proučavanje umjetničkih zbirki u Belvederu itd. Prijatelj je Quiquereza, pa Quiquerez njega i njegovu sestru Stanku Mrazović portretira 1870. godine (portret L. Mrazovića u M. G. JAZU – portret Stanke Mrazović u obitelji). Suraduje u »Vijencu« i »Obzoru« kao umjetnički kroničar. Bio je tajnik Matice hrvatske i član odbora Umjetničkog društva od osnutka 1878. godine. Bibl.: Šenoa A.: Nekrolog L. Mrazovića, Vijenac, XIII/1881, str. 349–350.

³⁹ Benešić J.: Rikard Jorgovanić – Život i djela. Ukupna djela, sv. I, str. 228.

⁴⁰ O. c., bilješka 39.

⁴¹ U zbirci Hotovy-Dragančić sačuvan biografski zapis Dušana Kotura o Petru Mančunu.

⁴² Potvrđuju Mrazovićeva pisma Augustu Šenoji, u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod oznakom: A. Šenoa, Prepiška, sign. 4064.

⁴³ O. c., bilješka 11.

⁴⁴ A. K. Cvijić: Ferdo Quiquerez, Hrvatsko kolo, knj. XII, 1931, str. 125.

⁴⁵ U Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod oznakom: A. Šenoa, Prepiška, sign. 4064. Pismo Augustu Šenoji iz Rogatca 13/7. 74. g. .... »Evo nenadano odoh iz Zagreba, bez da sam se od znanaca i prijatelja oprostiti mogao i bez da ste Vi, uzprkos kolikrat obećaste, došao k meni viditi i razgladati stvarce. Ja sam pošao ovamo da uzmo-

javna, živa i važna publicistička aktivnost. To je pravi napad na stanje umjetnosti kod nas i dolazi s tri strane. Lacko Mrazović piše iz Rima članak »Skrainje je vrijeme«, u kojem sa stajališta iskustva stečenog putovanjima, povlači očajničke paralele između bogatstva umjetničke baštine susjednih zemalja i naše zaostalosti. On traži u Hrvatskoj osnivanje muzeja i školovanje Hrvata na izvorima renesansnog slikarstva i arhitekture. Mrazovićev se prikaz nadovezuje na misli samog Strossmayera. U opisima slika dakovačke katedrale, koji u nastavcima izlaze u »Vi-jencu« 1874. godine, Strossmayer kroz tumačenja svojih estetskih i filozofskih načela o religioznoj umjetnosti i nazarenstvu, provlači i brižna razmišljanja nad prazninom i stagnacijom u hrvatskoj umjetnosti. Iso Kršnjavi prvi put se tada javno zauzima za razvoj umjetnog obrta i savjetuje »kako da nam se domovina obogati«.

III

Izložbu u Narodnom domu 1874. godine treba promatrati kao umjetničku manifestaciju, smišljenu u sadržini i obimu kakve do tada nije bilo. Od 1827.⁴⁶ moguće je pratiti povremena i pojedinačna izlaganja jedne do tri slike najčešće po izlozima knjižarskih dućana. Često je za to poslužio i prostor u Narodnom domu, pa je slike otkupio muzej ili neki rodoljub za buduću umjetničku galeriju. U povijesti razvoja hrvatske umjetnosti posebno mjesto zauzima izlaganje umjetničkih djela u okviru gospodarskih izložaba. Tako treba promatrati i onu značajnu I dalmatinsko-hrvatsko-slavonsku izložbu god. 1864. U XXXI podrazredu »Slikarije, risarije, obrasci i kipotvorine«⁴⁷ ti predmeti izloženi su kao i druga roba, kao obrt svoje vrste. Suvremena štampa posvećuje veoma malo prostora tim izloščima u odnosu prema člancima o obrtu i poljoprivredi. Pretežan dio umjetničkog stvaranja izlagača iz 1864. pripada prvoj polovici stoljeća,

nem barem nekoliko dana s biskupom razgovarati i skloniti ga, da svoju galeriju čim prije smjesti u Zagreb. To mi je hvala bogu uz kanonika Račkoga pošlo i za rukom. Biskup je obećao dati polovicu troškova za gradnju zgrade, kamo će se smjestiti galerija. Najjeftinije i za prvi mah dosta prostrano biti će da se na narodnome domu podigne drugi kat sa Oberlichtom. U tu će svrhu dovoljno biti 10.000 fr. od kojih će siroma biskup dati 5.000 f. zemlja će morat dati 2-3000 f. a ostalo ćemo sakupiti. U tu svrhu mi ćemo ponajprije zimue učiniti izložbu slika u Zagrebu, iza toga ćemo sastaviti proklamaciju za sakupljanje, a rano u proljeće može se početi graditi. Tako ćemo hvala bogu imati na godinu već u to doba galeriju u Zagrebu i to će biti početak i osnova umjetničkom radu kod nas. Za čuvara postaviti ćemo Kršnjavog a koj će ujedno i docirati poviest umjetnosti i onda treba osnovati umjetničko društvo, osobitim obzirom na crkvenu umjetnost i tako razviti budnu djelatnost. Novi Campe santo zagrebački valja kako treba organizirati, te onda sklonuti biskupe, vladu i oblast gradске etc. da svaka slika i svaki spomenik treba reviziju odbora umjetničkoga. U ostalom nemojte ob ovoj stvari još ništa pisati ni govoriti. Ja ću u sporazumku sa biskupom još ovaj tjedan nešto napisati i poslat Vam. Niti glede obećanja biskupova nikom ništa negovorite, ako stvar nenadano dođe, učinit će više efekta i postići će bolji uspjeh. U to ljetno doba ispraznilo bi bez efekta .....

⁴⁶ Luna, g. II, br. 80. od 6. 10. 1827, str. 316.

⁴⁷ Katalog I dalmatinsko-hrvatske-slavonske izložbe 1864. god.

pa je prisutnost njihovih djela tada gotovo retrospektivnog karaktera. Od 1864. do 1874. godine još su rjeđi u štampi i arhivskoj građi podaci o malim, javnim slikarskim i kiparskim nastupima po dućanskim izlozima. Desetogodišnja praznina i smjena generacija.

Izložba 1874. obilježila je – kako to danas vidimo – značajan datum u povijesti hrvatske umjetnosti u XIX stoljeću. Uz tri slike rađene u duhu historicističkog gledanja, tako važnog za mecenu Strossmayera, javila su se u većini, umjetnička djela koja su po motivu (mrtva priroda, žanr, pejzaž) i obradi izvan tradicije i klasičnih formula. Pojavio se realizam, a u Quiquerezovim pejzažima čak svojevrstan plenerizam. Mladi, napredni intelektualci koji su pripremili izložbu zastupaju mišljenje »kako umjetnik može mnogo naučiti od same prirode, koja je sigurno skladnost najveća, a i od priprostih, neiskvarenih ljudi«. ⁴⁵ Ti isti organizatori pozivaju na sudjelovanje na izložbi srpskog i slovenskog slikara i prvoj umjetničkoj izložbi u Zagrebu daju jugoslavenski karakter. Pojavu novog duha u umjetnosti kod nas prati u Evropi istovremena prva izložba impresionista u Parizu. Iako smo daleko od bilo kakvog paralelizma s tim događajima, važnost se našeg datuma ne umanjuje. On u svojim razmjerima označuje prijelomno razdoblje, nastup nove umjetničke generacije i s njom početak nove epohe.

⁴⁵ M(razović Ladislav): Slike u Narodnom domu III, Obzor, g. IV, br. 296. od 29. 12. 1874, str. 1–2.